

darko venturini

trenutak istine

nekoliko dilema
o umjetnosti

Kao pred oluju koja se mora dogoditi, atmosfera ovog našeg »trenutka sadašnjosti« gusta je i teška, nabijena elektricitetom suprotnosti, tamna od oblaka sumnji, neprozirna od konvencija i laži gomilanih dugim godinama. Ponekad možda na horizontu bljesne neuhvatljiva munja istine ili nam se to na trenutak samo čini (»Možda su sanje«).

Pingvini i morske kokoši ne kriju tusta tijela po hridima, niti se sluti lepet albatrosovih krila. More još teško miruje pritisnuto muklom tišinom; noć u kojoj se (gospodine!) ne zna tko će opstati, olujna noć se tek sprema.

Rotacije se vrte, plavičasti opijum televizije uspavljuje svijesti na svim meridijanima, pale se i gase neonske reklame, kabarei otvaraju vrata u noć, zadržani disko-klubovi ljuljaju svoje razdvojene i umnožene parove, veliki cirkus je non-stop u pogonu, orkestar svira i čitav taj veliki Titanic sa svojim raskošnim salonima i svjetlošću, orkestrom i šampanjcem plovi u svoju neizvjesnu noć.

Rasporene utrobe hrane veliku štampu velikih zemalja nekoliko dana, male zemlje imaju svoju malu veliku štampu i vlastite utrobe, daleke zemlje tisuće takvih dnevno, Moloh je nezasitan, senzacija kratka, mjesec je postao dosadan, smrt svakodnevna, zabranjeno voće više nije zabranjeno, sve što je ljudsko nije nam strano i sve što je neljudsko — također.

Ustrojstvo star-sistema, amoralnost politike, farizejstvo nauke, hipokrizija kulture i svih sfera svakodnevnog života, magla navikâ, inertnost institucionaliziranog načina mišljenja i djelovanja, izmišljeni i neosnovani sustavi vrijednosti — stvaraju sudbonosne napetosti i sve snažniju potrebu za revidiranjem postojećeg svijeta i temeljitim preispitivanjem svih njegovih pobrkanih kriterija.

U magmatskim slojevima nesvjesnog potmulo tutnje predznaci katastrofe. Solfatare droge, nemotiviranog zločina, studentskih vrenja, povratka mistici i iluzionističkog vraćanja prirodi — samo su mali zlokobni ventili sveopće krize holivudske slike svijeta. Jer iza te materije institucija, profita, poretka, razuma, vlasti, računara, kulture, opće dobrobiti i sveopćeg zadovoljstva, temeljima ovog svijeta tresu njegova antimaterija.

Nećemo li da dođe do apokaliptičnog sraza i propasti postojećeg sustava birokracije, tehnokracije, menadžerstva, aristokracije različitih boja i privida pameti u općoj ludosti, do sudnjeg dana ovog poretka u kome je svatko od nas našao svoje malo mjesto — morat ćemo što prije podvrgnuti temeljitom kritičkom sudu sve poretke njegovih vrijednosti. Ne učinimo li to već danas — sutra će nam sva naša pamet u koju vjerujemo biti utaman. Sve veći broj

onih koji u nju ozbiljno sumnjaju pretvorit će se u gomilu agnostika, i nova će plima iracionalnog preplaviti možda uskoro i ovaj Ararat.

*

Govoriti u ovom trenutku o trenutku umjetnosti kao o činjenici od važnosti možda je upravo smiješno, ali pokušajmo . . .

*

Nastavljajući svoj proces otuđenja, započet negdje u renesansi, u doba prvih starova lansiranih na tekućoj vrpici dana, likovna je umjetnost u ova kratka četiri stoljeća uspjela ostvariti tako zadivljujuću količinu zabluda i dospjeti u takav ćorsokak društvene nepotrebnosti i neopravdanosti, da je učinila gotovo sve što je bilo u njenoj moći da opću krizu današnjeg svijeta i trenutka učini koliko god je mogla dubljom.

Po svom porijektu i ishodištu racionalna u motivaciji i socijalna u namjeni, sve do vremena proklamiranih genija, prvobitna je umjetnost u osnovi slijedila logičnu liniju života, crpeći iz njega ne samo teme nego i smisao, osmišljajući i oplemenjujući sve njegove pojave. Štoviše, ona je i sama bila tek jednom od mnogobrojnih životnih manifestacija, kao svaki drugi zanat, kao svaka vještina, kao svako znanje. I kao svako znanje bila je neposredno korisna svome društvenom krugu.

Sve veća privatizacija umjetnosti i bavljenja njome (najdosljednije provođena upravo u vrijeme pada kreativnosti), sve veća i određenija težnja slavi i besmrtnosti, odvukla je stvaraoča od društvenih zbivanja i zatvorila ga postepeno u kulu bjelokosnu malih i efemernih privatnih svjetova, opsesija, anegdota i enigmatike. Postajući sama sebi svrhom, kaligrafija njegova rukopisa izgubila je ne samo društvenu funkciju nego i osnovni pokretački smisao.

Kritika, koja se kao plijesan razvijala na tom procesu otuđenja i privatizacije, nastojala je dati smisao ili privid smisla ambicijama pojedinaca i grupa, nalazeći pri tom ne samo plodno polje za svoje djelovanje nego i opravdanje, smisao vlastitog postojanja.

Snobizam, kao tercijarna pojava ovoga jedinstvenog kompleksa, učinio je ono što nije mogla ni umjetnost ni kritika — dao je svemu tome društvenu platformu i svojom priljepčivošću učinio više za propagiranje modernih pravaca i pomodnih derivata nego što je itko mogao pretpostavljati.

Stvorena je idealna podloga da se na njoj razvije nova vrsta — pleme menadžera, galerista, likovnih makroa, šefova ergela, koji su još jedini nedostajali da se čitava situacija zamuti do kraja, da se posljednje iluzije o mogućnosti objektivnog suda i eliminacije manipuliranja — razbiju u komadiće.

Oni su došli i učinili svoje.

Tako se postepeno na umjetnosti nataložio talog koji je sasvim sakrio njenu osnovnu jezgru. Socijalni je smisao izgubljen pod ovim talogom, sadržaj se zametnuo, poruka nestala. Sve što je stoljećima hranilo tu ljudsku djelatnost smislom i životnim sokovima — proglašeno je za herezu. Komunikativnost, razumljivost i humanizam postali su gotovo sramotom za plejade novih stvaralaca.

Osjetivši već prije pedesetak godina opasnosti ovog puta, lucidni su duhovi pokušali umjetnosti vratiti smisao i dostojanstvo poštenog zanata, skinuti je s klimavoga trona i vratiti svrsishodnosti. U plavičastoj magli opijenosti samim sobom umjetnost i umjetnici prezreli su tu šansu.

Nastupio je trenutak definitivnog raskola.

Weimarska i Dessauovska škola poštenog zanata nastavile su nadograđivati tradiciju manufakture, visoka i »čista« umjetnost proizvela je svojim akademskim putem prethodnog stoljeća.

Svaka je od njih prošla svoju dramu, svaka je u svojim dilemama došla do konačne dileme.

Dilema »čiste« umjetnosti već nam je odavno jasna: vrteći se u narcisoidnom krugu samozadovoljavanja dosjetkama i malim iznašašćima, uvijek unutar forme i formalnog, neprestano tražeći novo, »čista« je umjetnost posegnula duboko u staro i došla do formalnog prapočetka — znaka i arhetipa (osiromašenih dakako za čitav svemir njihova magijskog i društvenog značenja), imitirala primitivne i geografski daleke krugove, varirala vlastite povijesne ili pomodne forme, završivši s vrhovnim dostignućem varijacije — varijacijom varijacije. U čitavoj toj ludosti možda i ima sistema, ali društvenog razloga nema.

Kriza staleških udruženja koja se upinju da dokažu *raison d'être* umjetnosti govori najbolje o njihovoj izdvojenosti od problematike dana.

Kompleks primijenjene umjetnosti, koji je i sam vrlo brzo došao do vlastitog unutarnjeg proturječja i raspao se na dvije jake generalne struje, u svom je ontogenetskom razvoju slijedio sudbinu »čiste« umjetnosti. Unatoč prividu koji zamagljuje sliku, opća situacija obiju njegovih grana danas je u sličnoj krizi.

Većina stvaralaca, koja je tradiciju manufakture nastavila i dalje uporno na proizvodnoj razini manufakturne produkcije, sukobila se vrlo brzo s istim

dilemama s kojima je »čista« umjetnost već izgubila historijsku bitku. Kako su njihova traženja tekla u proizvodnim okvirima preživjele epohe, pokazalo se brzo da se u tim okvirima ne mogu društvu davati bitno drugačiji i po svrsi različiti proizvodi od onih koje je ista tehnologija donosila u prethodnim stoljećima. Njihov je interes stoga vrlo brzo sveden na interes za formu i ornamentaciju, za jednu specifičnu kombinatoriku materijala i fature, u samoj biti na isti onaj interes što je zatvorio magični labirint iz kojega »čista« umjetnost nikako da nađe izlaza.

Nije stoga čudno, nego apsolutno u duhu situacije, što su se ljudi koji se tom djelatnošću bave stali nazivati umjetnicima (primijenjenih umjetnosti), tražeći dakle i za se status posvećenih.

Nakon cigla četiri ili pet decenija svoga svjesnog postojanja oni su tako zatražili iste one privilegije koje je tradicionalni umjetnik izvojevao svojim povijesnim odvajanjem od poštenog i društvu korisnog plemena obrtnika. Jedan između mnogih, ceh svetog Luke, u svoje se vrijeme počeo osjećati vrednijim i višim od drugih cehova. Ceh umjetnika primijenjenih umjetnosti slijedio je njegov put u vremenu kad je to očito postalo anahronizmom.

Logika je dakako čista i jasna: između tanjura na zidu, degradiranog na ukrasnu i dekorativnu funkciju, i štafelajne slike »čiste« umjetnosti ne postoji nikakva principijelna i bitna razlika, jednako kao što takve razlike nema ni između skulpturalno oblikovane vaze i »čiste« skulpture koja joj (zašto ne?) može biti veoma slična.

Specifična situacija stvaralaca, koji su od manufakturne inspiracije krenuli prema logici stroja i industrijske proizvodnje, kretala se nešto sporijom putanjom vlastite proturječnosti i u najnovije vrijeme dala naslutiti da se i u toj relativno uskoj porodici nalaze na tapetu score diferencijacije.

Jedan je naime dio industrijskih dizajnera pokušavao i pokušava da do rezultata dođe pojedinačnim radom i domišljajem, drugi je individualnom zadatku pretpostavio zajednički interdisciplinarni rad. U ovoj, zasada još često samo intimnoj, sklonosti nije teško osjetiti predznake novog raskola koji će »umjetnike« dizajnere dovesti na istu idejnu i principijelnu platformu s »umjetnicima« »čistih« i »primijenjenih umjetnosti«. Taj je trenutak očito vrlo blizu; star-sistem, publicitet, snobistički i skorojevički mentalitet, pothranjujući ambicije i taštinu najdarovitijih pojedinaca, odvest će ih relativno brzo na evidentnu stranpoticu.

Ali zamke koje vrebaju na dizajnere višeslojne su, nerijetko dublje i složenije od ove prvostepene.

Kao umjetnost oblikovanja, namijenjena širokoj proizvodnji i velikim serijama, dizajn je u svojim

pionirskim godinama pretendirao da bude ona likovna djelatnost koja će izgubljenom malom čovjeku otvoriti vrata radosti i blagostanja, serviranog u obliku jeftine i svakom dostupne ljepote.

Danas je više nego očigledno da dizajn ovu mesijanšku ulogu nije uspio ostvariti u dosadašnjoj svojoj (već ne i tako kratkoj) povijesti.

Većina proizvoda dosadašnjeg i sadašnjeg dizajna bila je i jest namijenjena sladokuscima. Elitni nivo likovne kulture, s kojeg su startali oblikovatelji industrijskih proizvoda, bio je odviše iznad potrošačkog prosjeka i njegovih navika. Bili su to oblici po svemu očito namijenjeni kremi i snobovima, mentalitetu elite.

Danas, kad je vjerojatno prošao prvi trenutak nesnalaženja širokih slojeva publike i kad se ona postepeno akomodirala na novi oblik novih funkcija, dizajner i dizajn našli su se u novoj sudbonosnoj opasnosti kojoj u najviše slučajeva ne mogu odoljeti: našli su se u službi kapitala i mode, kao poslušno oruđe stvaralački složenog ali poslovno jednostavnog i vrlo perfidnog programa — oblikovati ili oblačiti istu funkciju u uvijek novo ruho i plasirati je tako uvijek obnavljanu na tržište, kao »posljednji krik« sezone. Ta korupcija, koja očito tjera vodu na mlin kapitala, ne pogoduje malom potrošaču jer ga sili da stroj ili predmet koji funkcionalno zadovoljava zamjenjuje novima u neracionalnim rokovima, za volju nametnutih mu normi društvenog prestiža.

Tako dizajn umjesto formule za zadovoljavanje najsušnih ljudskih potreba i njegovih vjekovnih težnji za ljepšim postaje svojom negacijom, postaje sredstvom iscrpljivanja ekonomske moći potrošača i uzrokom neprestanih frustracija, jer je tu neravnom pravnu trku nemoguće izdržati.

No to još nije sve. Velik dio dizajnerskog rada ne uzima čak ni u obzir tog malog običnog čovjeka koga su u svojim planovima programirali pioniri kao svoj vrhovni princip i zadatak.

Pretpostavljajući kao svoju publiku ljude dubokih džepova, nemali dio dizajna postaje danas skupom i ekskluzivnom robom za one koji su uspjeli u životu i koji to nastoje pokazati na svakom koraku — hotelom u kojem odsjedaju, krojačem koji im šije, predmetima koje kupuju. Tako dizajn postaje simbolom statusa, sastavnim dijelom i institucionaliziranim oblikom postojećeg star-sistema, kao još jedna nova mogućnost njegove afirmacije.

Funkcija se ovdje samo imitira, oblik i moda izbijaju glasno u prvi plan, principijelno ništa drugačije nego pri ranije razmotrenim slučajevima štafelajne slike ili skupog i nefunkcionalnog tanjura. Razlika je samo u tome što je ovdje cijena još viša, luksuz veći i diskrepancija između osnovne postavke i njene

deformacije izrazitija nego u slučaju primijenjene umjetnosti, kojoj nivo ostaje uvijek u granicama mogućnosti »srednje klase«.

Zatvorivši sličan ciklus kao »čista« i »primijenjena umjetnost« ili autorski dizajn star-sistema, dizajn za visoku klasu i ekskluzivne potrebe završava tako u podjednakom društvenom čorsokaku.

Slično kao dizajn, arhitektura pionirskih godina ranog funkcionalizma vjerovala je da je od boga poslana da spasi svijet, iskorijeni »zlo« klasicizma i naslage secesije te oslobodi čovjeka. Vjerujući u razum tog čovjeka u čije ime nastupaju, uz to apsolutno uvjereni u vlastite racionalne postavke, postupke i mesijansko predodređenje, pioniri su s pionirskom gorljivošću najavili novo doba.

Trebalo je to biti doba velikog razuma. Homo sapiens, dosegovši vrhunske visine svoga razvoja, oslobođen atavističkih ostataka svoje prevladane biološko-filogenetske slojevitosti, trebalo je da odlučno zakorakne u perspektive jedne kvalitativno nove i po svim znacima blistave epohe apsolutne racionalnosti.

Arhitekti toga prelomnog i sudbonosnog povijesnog trenutka, prepuni gorljivosti zbog toga što je upravo njima pao u dio neprocjenjivi historijski zadatak da oblikuju prve principe toga novog vremena i ostvare prve njegove trajne materijalno-socijalne tvorevine, grozničavo su prionuli traženju i oblikovanju sistema novih materijala, funkcija, skladova i principa.

Racionalnom čovjeku novog vremena nije ništa moglo biti primjerenije od apsolutne racionalnosti njegova intimnog kruga i životne sredine u kojoj se kreće, radi, odmara i zabavlja. Stroj za stanovanje s apsolutno izračunatim funkcijama svih životnih manifestacija, uokvirenih u najracionalnije i stoga najbolje prostore za njihovo obavljanje — po svakoj je logici morao biti idealnim rješenjem za takvog novog, oslobođenog čovjeka. U prostorima koji su štedjeli njegove pokrete i funkcionirali precizno poput stroja, u svijetlim, čistim i higijenski besprijekornim prostorima svog doma, čovjek novog vremena trebalo je da nađe okosnicu za daljnji razvoj i rast. Sociološka pretpostavka za još neusporedivo skladniju, razumniju, sređeniju i sretniju budućnost bila je posijana.

Vizije zelenih gradova pješaka u kojima će bitne vrijednosti zelenila, zraka i sunca tkati i oplemenjivati urbanu strukturu i šire okvire novog i skladnog svakodnevnog života, vizije linearnih i radijalnih gradova iz kojih je prognana avet prometa i privatne spekulacije najsudbonosnijim dobrima, vizije sređenih i racionalno isplaniranih pokrajina, zemalja i kontinenata — najavljene su proročanskim riječima dostojnim jedne religije.

Četiri ili pet decenija nakon vremena velikih pionira svjesni smo da nijedan pokret u povijesti ljudskog bavljenja izgradnjom nije završio tako sudbonosnim i totalnim debaklom, tako strahovitim neskladom između htijenja i postignuća.

Funkcionalizam stana završio je apsurdom prostorâ u kojima je izračunat položaj svakog detalja, sobama u kojima se ležaj može postaviti samo onako kako je to projektant svojom vidovitošću odredio, prostorijama zaustavljenim u vremenu s nemogućnošću bilo kakvog razvoja, s nemogućnošću smještaja novih uređaja i potreba koje donosi život, tehnologija ili makar samo moda.

Čovjek, korisnik, doveden je kao nikad u povijesti u situaciju da bude puki izvršilac gotovo programiranih radnji, nad njim je izvršeno nasilje i prisila kojoj (u ovoj oblasti) nema ravne u povijesti njegove vrste.

Prekrasna ideja zelenih gradova pretvorila se u najstrahovitiju mōru. Umjesto zelenim magnetima za ispunjavanje bitnih bioloških i socijalnih funkcija, urbanizam funkcionalističke epohe napunio je svijet bezdušnim praznim prostorima bez sadržaja i smisla. Izgubljeni su u tim praznim prostorima međuljudski kontakti, čovjek je čovjeku postao stranac, razoren je tradicionalni smisao ulice i trga, iz posvuda sličnih novih četvrti nestalo je čari ambijenta i okusa podneblja.

Praznim prostorima novih gradskih predjela žure izgubljeni ljudi, sklanjajući se pod okrilje starijih gradskih četvrti, predgrađa, ciganskih mahala i slumova, bježeći s brisanih prostora u spletovne kuća i ulica stvorenih po ljudskoj mjeri, tamo gdje se još osjeća dah života i kontinuitet trajanja, kamo još nije doprla klima dezodoransa.

Od gradova sunca ostala je samo tlapnja. Hidra je prometa ustostručila svoju strahotu, privatizacija gradskih prostora onemogućila provođenje humanog principa i vođenja gradske politike. Svemoć profita okrenula je naglavce sve lijepe teorije.

Umjesto kontinentalnog sklada i idile imamo globalnu opasnost samouništenja bez upotrebe bilo kojeg drugog oružja osim kratkovidnosti ekonomskih principa dobiti, svedenih na privatna mjerila koja ne vode računa o interesima pa čak ni opstanku zajednice.

Rezultat te kratkovidnosti — zagađivanje voda, zemlje i zraka — nadvio se nad globus kao dilema opstanka i dao čovječanstvu dovoljno razloga da posumnja u vlastiti razum.

Manipulirani od velikih i malih politika, ograničeni u svojim slobodama, ugroženi u svom fizičkom, etičkom i biološkom integritetu, prevareni od svih pro-roka, izigrani od većine ideala, osiromašeni u svim

dimenzijama — ljudi ovog svijeta postavljaju stoga sve češće pitanja o smislu njegovog ustrojstva i vrijednosti postojećeg poretka vrijednosti.

Svijet koji je vjerovao razumu, i vjerovao da služeći se razumom služi najvišim principima te automatski djeluje u smislu najprogresivnijih težnji vremena, došao je u strahovitu i gotovo posvemašnju krizu.

Iskustva učenjaka koji, služeći apstraktnoj nauci, proizvode najstrašnija nuklearna i biološka oružja i dolaze do praga jednog mogućeg sutrašnjeg manipuliranja biološkim osobinama vrste, slika kirurga koji čeka žrtvu da bi presadio još toplo ljudsko srce, vizija budućih banki ljudskih organa s njihovim davaocima i naručiocima — nisu jedina iskustva o strahovitoj i sudbonosnoj opasnosti od jednostrane primjene ljudskog razuma, od nauke same za sebe, politike same za sebe, ekonomije same za sebe i ostalih pojedinačnih oblasti ljudskog djelovanja, izdvojenih iz općeg konteksta nerazdvojenosti i cjelovitosti svijeta i čovjeka, izdvojenih iz etičke i integralne dimenzije humaniteta.

Svijet koji je toliko vjerovao razumu učinio je u njegovo ime nebrojeno mnoštvo objektivno nerazumnih čina, od kojih je previđanje da se obična ljudska jedinka ne vodi isključivo racionalnim motivima — jedna od prelomnih grešaka.

Reakcija je već započela na najrazličitijim stranama, s najrazličitijih polaznih pozicija, u skladu s različitim uvjetima određenih društvenih sredina. Po vječnom zakonu akcije i reakcije, ona je jača ili će biti jača ondje gdje je pritisak veći, suprotnosti brojnije, napetost izrazitija.

Kao što je i red — predvode mladi.

S pravom koje im daje mladost i neiskustvo, novi naraštaji viču još jednom protiv svijeta, poretka i religije starijih, prijeteći radikalnošću koja briše sva prethodna iskustva, prijeteći (možda) iracionalnošću kojoj je teško odrediti granice.

Njihov je bunt još umjeren i naivan, kreće se u granicama bijega, privatne pobune i nedostatka programa. Kao i uvijek kad je mijenjanje preživjelog svijeta tek na pomolu, njima je jasnije što neće nego što bi htjeli.

Njihova iracionalnost stoga je još benigna. Ona tek privremeno preraste u privatno i sporadično krvoproliće. Uza svu senzacionalnost što je takvim slučajevima pridoda publicitet koji se od toga hrani, ostaje nepobitna činjenica da ti sporadični zločini ostaju djetinjarija prema masovnim ubojstvima i genocidu koji provode veliki ili manji sistemi postojećeg organiziranog svijeta. Hipokrizija toga postojećeg svijeta namjerno to zaboravlja.

Pretjerujući u senzaciji, postojeći svijet potcjenjuje međutim značenje upozorenja, iako je to jedini valjan zaključak koji bi trebalo izvući iz nemotiviranog nasilja, studentskih pobuna, seksualnih akrobacija, droga i novih religija, pustinjačke odjeće i zapuštenih fizionomija mladih. Njihovu nezadovoljstvu i pobuni treba pronaći uzrok i rješenje, prije nego što ih forsirano započnu tražiti sami.

Izlaz sigurno nije u toleriranju i institucionaliziranju formalnog oblika njihova protesta koji sve češće postaje modom kazališta, filma, odijevanja, ophođenja, muzike, likovnog stvaranja, urešavanja i ostalih formalnih oznaka značajnog dijela pojavnosti postojećeg poretka.

Izlaz je u suštini, u vraćanju smisla svijetu pred čijom bezizlaznošću oni bježe u svoje nirvane. Što u tome može učiniti umjetnost?

Kako zasada stoje stvari — malo ili gotovo ništa.

Ali u perspektivi mogućih dana i pretpostavci iskrenog preispitivanja svega što je čini, okružuje, sputava i usmjeruje na njene danas pogrešne pravce — mogućnosti nisu male.

Relativno slobodnija i autohtonija pred praktičnim zadacima i ciljevima velike svjetske politike i njenih strateških nadmetanja, umjetnost bi, uz pretpostavku dobre volje, mogla postati dobrim poligonom za istraživanje novih putova koji vode potpunijem ljudskom integritetu. Očitu razdrobljenost suvremenog neurotskog čovjeka, razbijenog na višestruko podijeljene jedinice (podložne utoliko lakšoj pojedinačnoj manipulaciji), valjalo bi ponovo integrirati u suvislu i čovjeka dostojnu cjelinu.

Može li to učiniti umjetnost?

Misli li se pri tom na dosad dotaknute oblike posvećenog i profesionalnog bavljenja profesijom »umjetnika«, svojevrsnog pelivana koji nastoji zabaviti publiku, uživajući pri tom prvenstveno sam u svojoj spretnosti — valja ozbiljno sumnjati da je to recept za ozdravljenje.

Mogući se putovi možda mogu nazrijeti drugdje.

S jedne je strane ovdje pošten i društveno svrshodan posao na oblikovanju životne sredine čovjeka u najširem smislu riječi. Taj posao ne zahtijeva bogom dane mesije već poštene znalce i marljive radnike, spremne da se hvataju ukoštac s malim i velikim zadacima podjednako, voljne da djeluju u anonimnosti, radi djela a ne radi reklame, uključene u interdisciplinirane timove vrlo široko zahvaćenih programa i aktivnosti.

Jesu li to umjetnici u sadašnjem smislu dubiozne poze u crvotočnoj pozlati?

Očigledno nisu, ali je ta linija sukladna socijalnoj i ishodišnoj liniji iz koje je današnja, institucionali-

zirana i životu jedva potrebna umjetnost proizišla defektnim procesom odvajanja od života. Taj bi je povratni proces vratio na polazne sadržajne pozicije, dajući novim organizatorima životne sredine staru dimenziju društveno korisnih i životu potrebnih radnika.

Gledajući stvari i svijet u totalima a ne parcijalno, ujedinjujući svoja pojedinačna znanja i sposobnosti u cjelovitom pristupanju oblikovanju životne sredine, ujedinjujući u cjeline i sustave ukupne napore i težnje vremena za sve boljim i ljepšim, takvi bi timovi kvalificiranih ljudi dobre volje mogli možda vratiti svijetu dio njegove izgubljene harmonije i cjelovitosti, vraćajući mu tako i dio povjerenja u ljudski razum i sposobnost čovječanstva da se racionalnim putem dovine do većeg sklada i integralnosti.

Zadatak je strahovito težak i jedva ostvarljiv. On pretpostavlja postojanje svijesti na neusporedivo višoj razini od ove postojeće, horizonte neusporedivo šire, savjest neusporedivo odgovorniju.

Globalnoj opasnosti koju u sebi sadrži (i dovodi do sve težih proturječnosti) kratkovidnost postojećeg sustava svijeta s općeuviriježenim poretom privatizacije sudbinskih odrednica — trebalo bi suprotstaviti globalnu svijest o neodrživosti tih privatizacija, ma kakve one zastave nosile.

Problem opstanka prerasta klasne, rasne, ekonomske i političke dimenzije jer daljnje ustrajanje na dosadašnjem putu ne vodi dobru vrstu kojoj pripadamo.

Rješenje je u smanjenju napetosti, prije nego što one dovedu do nepredvidivih i katastrofalnih posljedica, a putovi koji vode smirivanju morali bi biti kompleksni i sveobuhvatni.

Umjetnost kreiranja sveukupne ljudske sredine na pretpostavci visoke globalne svijesti o efemernosti sitnih zadjevica pred sudbinskim dilemama čovječanstva, suočenog s demografskom eksplozijom, glađu, neimaštinom, neravnopravnošću, različitim segregacijama, trovanjem planete i mogućnošću samouništenja, umjetnost kreiranja ljudske sredine u uvjetima dostojnim čovjeka — mogla bi spasiti ne samo perspektive umjetnosti nego i perspektive humanizma.

Oblikujući čovjeku dostojnu sredinu jedinstvenog sutrašnjeg svijeta u dimenzijama sveobuhvatnosti novog humaniteta, osluškujući pri tom oblikovanju danas još neuhvatljive i nemjerljive dimenzije onog praiskonskog što upravlja našim biološkim potrebama za harmonijom i ljepotom, oboružani znanjem koje mora biti kompetentnije od svih dosadašnjih spoznaja o nemotiviranim porivima i nepoznatim dubinama ljudskog, novi bi kreatori ljudske sredine

morali polaziti primarno od bioloških a ne tehnoloških i racionalno-računskih pretpostavki.

Svijet koji bi gradili morao bi doseći sklad adekvatan sintezi gotičke katedrale, harmoniju ujedinjenih napora stotina i tisuća stvaralaca koji složno djeluju na ostvarenju integriteta, pretpostavljajući cjelinu bilo kojem parcijalnom interesu, služeći jednom jedinom, zajedničkom i općem autoritetu. To, što bi taj autoritet iz sfera transcendentalnog bio sveden na dimenziju ljudskog, sutrašnjem bi čovječanstvu moglo samo biti na čast.

Čitav će se kompleks kreativnosti morati spustiti na zemlju, jer će već danas neodrživa podvojenost između posvećenih oblika »umjetničkog« bavljenja stvaralačkim radom i svakodnevnih potreba života i čovjeka pokazati sutra još dublje ponore svojih nesporazuma.

Čovjeku treba vratiti imanentnu mu potrebu i radost stvaranja. Treba ga vratiti konstruktivnoj igri i susretu s ljepotom koja ga je vječno pratila i u vremenima neusporedivo težim za njegovu vrstu, u razdobljima koja su mu za igru ostavljala neusporedivo manje vremena nego što mu obećava budućnost.

To što se današnji čovjek samo izuzetno usuđuje zabaviti posvećenom djelatnošću slikanja, rezanja skulptura, pravljenja posuda, stolica, igračaka, smatrajući sam sebe nekvalificiranim i nedostojnim toga posla, rezultat je sistema mistifikacija kojima su posljednja stoljeća okružila ove oblasti stvaranja, otuđivši ih od svakodnevnih dimenzija hobija, radošti i igre, pridonijevši tako nemali udio izgubljenosti čovjeka u našem vremenu.

Osiromašen za čitav univerzum stvaralačkog rada i svakodnevnih susreta s malim ali iskrenim i dragocjenim radostima, čovjek je postao ranjaviji, jednostraniji, doista nekvalificiraniji, lakše djeljiv i tako podvojen, nezaštićen i slab — izložen različitim silama kojima ne zna dometa. Njegova neurotska osjetljivost, lišena jedne od malobrojnih stvaralačkih mogućnosti relaksacije i povratka ravnoteže, nalazi stoga mogućnosti oduška na drugim stranama, često problematičnim ili evidentno nekorisnim. Ne precjenjujući taj faktor, ne treba ga ni potcjenjivati; podjela čovječanstva na umjetnike i one koji to nisu, na znalce i posvećene nasuprot neposvećenosti većini, dala je svoj određeni udio u degradaciji ljudskog i stvaranju psihoze o manjoj vrijednosti većine ljudskog roda.

Čovjeku stoga treba vratiti slobodu stvaranja, otuđenu od njega ne njegovom krivicom. Treba mu omogućiti svakodnevni susret s tom djelatnošću pomoću njegove aktivne uloge sudionika a ne promatrača. Treba mu otvoreno reći da je njegovo neotu-

živo pravo stvaranja jednostavno i prirodno područje ljudske djelatnosti kojim se jednako slobodno može i treba baviti kao što se bavi, recimo, amaterskim, rekreativnim sportom.

Umjesto da naivno pokušava bježati od prijetećih vizija mehaniziranog svijeta kupovanjem slika navodnih naivaca, bilo bi bolje da slike, rezbarije, korisne ili nekorisne predmete, sitnice i bagatele proizvodi sam. Ne zato da bi ostvario djela kojima će se diviti pokoljenja i o kojima će pisati disertacije budući profesori i doktori umjetnosti — već zbog ljepšeg, čistijeg, iskonskijeg i ljudskijeg razloga: radosti stvaranja.

Uvijek će pri tom dakako biti ljudi koji će to znati i moći učiniti bolje od njega, ali to ne mora biti nikakav razlog za suzdržavanje, jednako kao što nas postojanje profesionalnog sporta ne sprečava da s veseljem plivamo ili udaramo loptu na izletima.

Umjesto da čitav život budemo promatrači, upletimo se aktivno u igru da bismo svoju ličnost, u njenim normalnim ljudskim dimenzijama, sačuvali u njenoj potpunosti i ljudskom integritetu, da bismo dali oduška svojim napetostima i imanentnoj nam potrebi za stvaranjem, da bismo svoje podijeljene ličnosti skupili u jedno biće, otpornije, svjesnije i kritičnije, manje podložno autoritetima i konvencijama, manje pogodno za manipulacije različitih boja i deformacije kojima prijeti ovo zbunjeno doba računara i jednostranih orijentacija.

Pravo stvaranja i uživanja u tome neosporivo je pravo i današnjeg profesionalnog umjetnika, čovjeka koji se školovao da bi postao umjetnikom, čovjeka koji je diplomom stekao staleško pravo da se smatra posvećenim.

Radost stvaranja valja mu ostaviti i u sva buduća vremena, ali se treba boriti protiv povlastice koja mu je s nepravom dana. Ona zamućuje stvari i oduzima prostor ostalima.

Vrijeme koje mu preostaje u povijesnim je relacijama kratko. Historijski gledano, današnji tip umjetnika različitih boja i podvrsta preživjela je i atavistička suha grana genealogije ljudskog bavljenja kreativnim činom. Svojim najnovijim ekscesima ona to sama najočitije pokazuje, doprijevši već dosta do dimenzija igre, na žalost još uvijek prikazivane publici pod plaštem izuzetnog.

Iz osnovnog debla ljudske kreativnosti izrastat će nove svježije grane stvaralaštva, ali da će te zelene grane dovesti na zelenu granu i samo čovječanstvo — bilo bi i prerano a vjerojatno i neopravdano očekivati. One tek mogu pomoći da se suvremeni i budući čovjek zaštiti od dijela svojih sudbinskih dilema i opasnosti, ali čuda se ovdje sigurno ne mogu tražiti.

Ako je nekada netko rekao da je nogomet najvažnija sporedna stvar na svijetu, mogli bismo ovdje parafrazirati i zadovoljiti se perspektivom da budući oblici stvaralačkog djelovanja čovjeka u nekom sretnijem i sređenijem vremenu postanu jednom od najljepših, najugodnijih i najradosnijih sporednih stvari na svijetu, ne za velike mase navijača, nego za mnogobrojne aktivne sudionike.

Bude li tako, bit će to ljepša i ljudskija perspektiva nego ova danas. Skromnija, lišena fanfara i pozlate, ali po poštenoj ljudskoj mjeri.